

III. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ

Оксана Яроменко

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії і туризму
*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне*

НАУКОВА ШКОЛА ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІЗУ У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ВИВЧЕННЯХ

Процеси трансформації, що відбуваються у суспільно-географічних дослідженнях вимагають перегляду теоретико-методологічного статусу географії як науки з врахуванням хронологічного підходу. При історичному аналізі науки одним із об'єктів вивчення виступає наукова школа. Генетичною основою для формування наукової школи та виокремлення результативності школи за напрямками слугує аналіз досягнень учнів (представників), визначеної когорти вчених, що відповідно диктує з'ясування поняття наукова школа як об'єкту аналізу у суспільно-географічних вивченнях.

Наукова школа [2] – це неформальна творча співдружність висококваліфікованих дослідників, у межах будь-якого наукового напрямку, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, спільного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації. Поняття «наукова школа» є історичним, воно зазнавало зміни упродовж свого розвитку. Елементи колективної форми творчості й наукові школи типу відносин «учитель – учні та послідовники» (елементарне розуміння структури наукової школи) виникли в античну епоху. В умовах науково-технічної революції наукова школа, щоб зберегти свій прогресивний характер (без чого вона не може відігравати будь-якої ролі в розвитку науки), повинна володіти передовою методологією, виявити інтерес до дослідження в інших наукових напрямках. Із часом оцінка ролі й місця поняття «наукова школа» змінювалось.

В сучасних умовах наукова школа (НШ) – це професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості – ученого-лідера, вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі та у діяльності якої реалізуються такі основні функції: виробництво наукових знань (дослідження і навчання), їх поширення (комунікація), підготовка обдарованих вихованців (відтворення) [1].

Водночас складність новизни проблеми вивчення наукових шкіл зумовила розмаїтість підходів і численність її трактувань. Багатозначність поняття «наукова школа» проілюструємо різними дефініціями.

У наукознавчій літературі проблемою наукової школи багато займався К. Ланге. Йому належить аналіз класичної наукової школи, на зміну якої в ХХ столітті прийшла так звана сучасна наукова школа. За визначенням К. Ланге, класична наукова школа формується на базі університету при великому вченому. Її основна функція – навчання науковій творчості, виховання нових талантів. А сучасна наукова школа, на думку вченого, формується на базі дослідницької установи при великому вченому для розроблення деякої висунутої ним наукової проблеми. М. Семенов визначив «наукову школу як своєрідний спосіб мислення і дії в науці, в підході до розв’язання будь-яких наукових проблем». М. Ярошевський охарактеризував школу як «посвячення в науку, засвоєння її концептуального й методичного апарату, ціннісних орієнтацій і категоріального ряду». В. Галісов зазначав, що «наукова школа – це співтовариство вчених різних статусів, компетенції і спеціалізації, що координують під керівництвом лідера свою дослідницьку діяльність, роблять внесок у реалізацію і розвиток дослідницької програми, і здатних активно уявляти мету і результати програми». Зокрема, Ю. Саушкін зазначав, що «наукова школа – це один із важливих об’єктів вивчення при історичному аналізі науки, процесі її становлення і розвитку. Наука розвивається групами взаємопов’язаних вчених, їх помічників, тобто просувається вперед тими чи іншими колективами однодумців, найперше засновниками шкіл, їх учнями і послідовниками ...» [5].

Я. Олійник та Н. Краснопольська під науковою школою розуміють неформальне творче співробітництво висококваліфікованих дослідників, об’єднаних спільністю підходів до розв’язання наукової парадигми [4]. На сучасному етапі О. Шаблій дає таке визначення науковій школі: «наукова школа – це передусім система оригінальних наукових ідей і їх втілень у наукові принципи, теорії і концепції, а також у конструктивні розробки групою, (колективом чи науковими інституціями тощо) учених, переважно однодумців на чолі з визначною особистістю... » [3]. У нас склалося своє бачення сутності поняття «наукова школа». Під науковою школою ми розуміємо сукупність ідей, впроваджених у дослідження вченим-лідером та його однодумцями, наукових результатів, отриманих за певною тематикою, що відзначаються науковою новизною, якістю і фундаментальністю (за О. Яроменко).

Часто одним терміном «наукова школа» позначають різні за метою та завданням наукові колективи, оскільки типологія науково-дослідних

об'єднань потребує удосконалення. Щоб відрізнити власне наукову школу від інших наукових колективів, зазначимо, що поняття «наукова школа» характеризується чотирма основними ознаками: розробка нового оригінального напрямку в науці; спільність основного напрямку в науці; спільність основного кола завдань, які розв'язуються в школі, для всіх її представників; спільність принципів і методичних прийомів розв'язання представлених завдань; навчання молодих учених наукової творчості в широкому розумінні цього слова завдяки безпосередньому й тривалому науковому контакту керівника школи та його учнів.

На основі підходу класифікації наукових шкіл за Д. Зербіно запропоновано типологію наукових шкіл у суспільній географії. Названо територіальні наукові школи, особисті наукові школи, наукові школи навчальної та академічної установи, предметні школи наукових досліджень. Науково-освітня, школа-дослідницький колектив та школа як напрям у певній сфері знань розроблена М. Ярошевським. Сучасною є типологія наукових шкіл у суспільній географії запропонована С. Шевчуком. Він виділяє наступні типи: протошколи як наукові системи нагромадження об'єктивних знань у галузі суспільної географії; школи-напрями, як найбільш ефективні і досконалі форми колективної пізнавальної творчості; науково-освітні школи – формуються за наявності оригінальної дослідницької програми і передбачають підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації; школи як дослідницькі колективи (персональні наукові школи) та школи парадигмального типу, що поєднують теорію, методологію та практику досліджень [4].

Наукові школи розглядаємо як об'єкт наукового аналізу, оскільки вважаємо їх головною «структурною одиницею» суспільної географії, що сприяє її формуванню та розвитку. На нашу думку, підготовка наукових кадрів, формування дослідницьких програм тощо, для всіх типів наукових шкіл здійснюється в процесі «вчитель» – «учень», «науковий керівник (консультант)» – «дисертант». Проблематика наукових досліджень учнів може бути пов'язана з тематикою вчителя, слугувати основою для виділення нового наукового напрямку, мати географічну дислокацію як одну з ознак школи інше.

Актуальним, вважаємо, ідентифікацію саме персональних наукових шкіл у сучасній суспільній географії, оскільки результати роботи лідера, його учнів і послідовників формують теоретичні й методологічні засади наукових напрямів суспільно-географічних досліджень та водночас є основою для розвитку регіональних шкіл та наукових шкіл парадигмального типу. Яскравим прикладом формування персональних шкіл у суспільній географії є

наукові школи академіків С. Рудницького, К. Воблого, М. Паламарчука та інших.

Проте, в умовах сьогодення необхідним є аналіз суспільно-географічних досліджень із сучасних позицій, що дозволить об'єктивніше оцінити вектор і рівень розвитку суспільної географії. Своєчасним є вивчення персональних наукових шкіл О. Заставецької, С. Іщука, Я. Олійника, М. Пістуна, В. Руденка, Л. Руденка, О. Топчієва, О. Шаблія та багатьох інших вчених з потужним науковим доробком, який стимулював становлення і розвиток суспільної географії як науки в незалежній Україні.

Список літератури:

1. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідер і учні / Д. Д. Зербіно // – Львів: Евросвіт, 2001. – 208 с.
2. Українська радянська енциклопедія / Головна ред. УРЕ ім. М.П. Бажана. – К.: 1982. – Т. 7 (8). – С. 289.
3. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій // – Підручник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
4. Шевчук С.М. Суспільна географія в Україні (теорія та практика досліджень) / С.М. Шевчук. – Полтава. 2017. – 481 с.
5. Ярошенко О. В. Теоретико-методологічні засади вивчення наукової школи при історичному аналізі науки / О.В. Ярошенко// Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 1 (13). – Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. – 345. – С.198–204.